

ABBAS SƏHHƏT SATİRALARINDA İDEYA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Simuzər Əliyulla qızı Əliyeva

ADPU

f.ü.f.d.

simuzereliyeva2024@mail.ru

Xülasə

Abbas Səhhət Azərbaycan ədəbiyyatının satira janrının seçilmiş şairlərindən biridir. Onun yazdığı satiralar ayrı-ayrı cəmiyyət hadisələrini, Sabir yaradıcılığına münasibəti, romantik və realist üslubda olan yazılarının bağlılığını göstərir. Onun satiraları bir daha göstərir ki, ziddiyyətli toqquşmalar şəraitində şair həmişə məzlumları müdafiə etmiş, milləti satanlara, zalım və qəd-darlara, başqa xalqlara laqeydlik göstərənlərə düşmən münasibət bəsləmişdir. Elə bu baxımdan da A.Səhhət yaradıcılığı ilə M.Ə.Sabir yaradıcılığı üst-üstə düşürdü. Tesizdə Abbas Səhhətin müx-təlif satiralarında yaşadığı dövrdə baş verən özbaşnalıq, amansızlıq, savadsızlıq cərəyanlarına qarşı-müxtəlif mövzularda olan satiralarından nümunələr verilmiş və o dövrün çatışmayan cəhətlərində satiranın rolu müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: satira, cərəyan, mövzu, yaradıcılıq, nümunə, əlaqə, müxtəlif.

Summary

Abbas Sahhat is one of the choosen poets of Azerbaijani literary satiric genre. His satires show various social events, the attitude to the creativity of Sabir, and connection between his literary works on his romantic and poetic styles. Reading his satires, it is clear, that all his works explain of controversial conflicts, the poet always defended the oppressed, to those, who betrail to his the nation and homeland; to oppressors and cruel people, and he was very hard to those, who was strange and indifference to other nations. From this point of view, the satires of A. Sakhhat and M. A. Sabir were coincided with each other. It was given examples from the different satires, which was about arbitrariness, cruelty and other events, that happend in the period of Abbas Sahhat, and determined the role of satire on solving problems of that time.

Key words: satire, genre, theme, creativity, example, connection, different.

Abbas Səhhətin satira yazması təsadüfi yaradıcılıq həvəsi deyildir, onun ümumi yaradıcılığının təbii, bəzən aşkar və bəzən gizli görünən üzvi bir ideya estetik keyfiyyətdir. Hələ gəncliyindən Krilov və digərlərinə müraciət edib satirik təmsillər tərcümə etməsi, fasilə vermədən orijinal təmsillər: “Neft fantanı”, “Tağı və Nağı” kimi komik vəziyyətlərlə zəngin pyeslər və satiralar yaz-ması bu yaradıcılığın tənqidi təmayülünü müşahidə etmək üçün kifayətdir.

Eyni mövzu və üslub xüsusiyyətləri şairin “A.S.” imzalı satirik şeirlərində də görünür. Satiraların bir neçəsi o zamanlar Balkanda gedən müharibəyə - bolqarların Türkiyəyə qarşı apardığı azadlıq mübarizəsi mövzusuna həsr olunmuşdur. Məsələn: “Çəpər çəkməsin” satirasında Balkanda gedən müharibəni qızıışdıran imperialistlər tənqiddə tutulur, şair dildə bir söz deyib, işdə bomba hazırlayan hərbiçi dövlətlərə, obyektiv olmayan yazıları dərc edən mətbuat orqanlarına istehza edir.

Avropada ilbiz, siçan yeyənlər (1, səh.120),

İslamlara vəhşi, cahil deyənlər,
Edam cəzasını bəyənməyənlər,
Bomba qayıрмаğa çəpər çəkməsin.

və yaxud da:

Vicdandan dəm vuran çox ali zəvat, (2)
İddiasın edir tamami isbat,
Hər nə yazır, deyir, yazsın mətbuat,
Tək böhtan yazmağa çəpər çəkməsin!

“Çox yaşa”, “İtaliya” və “Az çək daha zəhmət, dadaş” misraları ilə başlanan satiraların da əsas mövzusu Balkan hadisələridir. Balkan xalqlarının milli azadlıq mübarizəsinə rəğbət bu satiralarda zəif idi. Maraqlı burasıdır ki, “A.S.” imzası ilə jurnalda çıxan taziyanədə də Balkan hadisələrinə eyni mövqeydən yanaşılır, satiralar ilə taziyanələr mövzu və ideyaca biri digərini təsdiq edir və tamamlayır:

Var idi heç olmasa Şirvanda beş-üç ilqabaq
Məşədidin çünbündə tək bir əhli-sünni məktəbi.
Şiə-sünni birləşib batinləri birləşməmiş
Qoydular onun haşa “Üxüvvət” məktəbi.
Ortaya çıxdı balıq, xərcəng, ördək yoldaşı,
Mollalar bilməm dağıtdı, ay camaət məktəbi.

Şair satira, yazı maneralarına sadıq qalaraq başqa məlum tənqidi – satirik şeirlərində olduğu kimi öztənqid hədəflərinin surətlərini yaradarkən eyni tipli bədii vasitələrdən, ifadə və misralar-dan, xüsusən əcnəbi sözlərdən tez-tez istifadə edir. Bəzi nümunələrə müraciət edək:

“Şair, Şeir Pərisi və Şəhərli” poemasında həyat həqiqətlərindən uzaqlaşan, “Nəğmə - qəzəl” yazmağa meyl göstərən Şairi ittihamlayan bir beyt var:

Ya ər ol, ortaya çıx, gəl kömək et qardaşına (1, səh. 94),
Ya gedib evdə otur, həm də ləçək sal başına.

Şair yenə satiralarının birində hər cür cəsarətdən, vətəndaşlıq hisslərindən məhrum, hər şeyə biganə münasibət bəsləyən, “müsəlman ürəfasına” eyni ifadə ilə müraciət edir:

Ged otur evdə, başına sal şalı, (1, səh. 128)
Sən ki deyilsən kişi, ey anqalı!

Yaxud aşağıdakı iki nümunə arasındakı söz və ifadə yaxınlığına diqqət yetirək:

Ey xatirimın səfası Aciz!
Ey gözlərimin ziyası Aciz! (1, səh. 170)

Abbas Səhhət satiralarının dili üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlərdən biri budur ki, o yaratdığı surətin, xüsusən vətənə, xalqa biganə münasibət bəsləyən, dikbaş, əhli-kef adamların, meşşanların surətini yaradarkən onların danışdıqlarında yerli-yersiz əcnəbi sözlər işlətmələri ilə də tənqid edirdi. Məsələn: şair məşhur “Müsəlman ürəfaları” adlı satirasındakı ziyalının fikri, mənəvi yoxsulluğu, xarici mədəniyyəti, fransız dilini sadəcə olaraq baş aldatmaq üçün salam yerinə “bonjur”, xudahafiz yerinə “adye” kimi sözlərinin işlətdiyini yazır və onun daxili aləmini açmaq üçün bir vasitə kimi istifadə edir.

Şair öz ədəbi baxışlarında da satirik ədəbiyyatın müasir mövqelərinə yüksək qiymət verirdi. O, göstərirdi ki, bədii ədəbiyyatın müasir səviyyəsində tənqidsiz və satirasız küçünmək mümkün deyil.

A.Səhhət satiranı realizmin üzvi bir hissəsi kimi sayırdı. O, XX əsr şəraitində, təzyiq və zora-kılıf dünyasında, senzuranın hökmranlıq etdiyi hər cür azadlığın “qanlı əllərlə tıxandığı” – “fəna” bir zamanda” satirik ədəbiyyata böyük ehtiyac olduğunu dərk edir və müasirlərini “eyham və kinayədən” istifadə etməyə çağırırdı.

A.Səhhətin satiralarına ümumilikdə nəzər saldıqda, öz dövrünün mühüm ictimai-siyasi nöqsanlarına, ona müasir olan cəmiyyətə, zülmət dünyasına qarşı çevrilmiş cəsarətli, müdrik bir şairin parlaq siması canlanır.

A.Səhhətin satiralarında Sabir poeziyasının güclü təsiri vardır. Hətta bəzən Sabir şerinin ayrı-ayrı misraları, ifadələri təkrar olunur. Buradan da belə nəticə çıxarmaq olar ki, Abbas Səhhət böyük Sabirin yolunu davam etdirməyə çalışmışdır. Əlbəttə, bu satiralar Sabir yüksəkliyinə qalxa bil-mir. Çünki Abbas Səhhət romantik idi, bunlar romantik şairin qələmindən çıxan əsərlər idi.

Abbas Səhhət satirasının elə yeni,orijinal ideya-bədii xüsusiyyətləri var ki, onlar xüsusi təhlil tələb edir. Bu yenilik və orijinallıq ayrı-ayrı həyat hadisələrinə münasibətdə,satiranın xarakterində, təsvirin ifadə üsullarında daha aydın hiss olunur. Bir romantik kimi şair hansı mövzuya müraciət edir-etsin ona mütləq öz münasibətini bildirir, hətta bəzən bir şeirdə bir neçə dəfə hadisəyə müdaxilə edib, öz fikrini birbaşa söyləyir.

Şair bu surəti öz dili ilə danışdırmağa tarixi,həyatı detallardan istifadə yolu ilə onun dünya-görüşünü, xarakterini,hadisələrə münasibətini açmaqda xüsusi ustalığ göstərir.

“Molla Nəsrəddin” jurnalı ilə “Kəlniyyət” arasındakı ideya və məqsəd yaxınlığı Abbas Səhhətin də satiralarında öz ifadəsini tapırdı. Müəllif cəmiyyətdəli mikroblara, tüfeylilərə qarşı kəskin hücumlar edirdi:

Ey “Kəlniyyət”!Ey xatirimın zövqü cəfası,
Yalnız demə kim,mollaların boşdu qafası,
Varsa oxumuş kimsələrinmehrü vəfası,
Neyçün dayanırboş-boşunabəs ürəfası?
Səndən kömək istər dəxi millət züəfası,
Tənqid odunu yağdır,o mikrobları yandır!
Çal suri-Srafilı,bu əmvatı oyandır! (1, səh.142)

A.Səhhət satiralarını səciyyələndirən xüsusiyyətlərdən biri müəllif ideyasının, məqsədinin birbaşa ifadəsidir. Bu əsərlərdə müəyyən hədəfə yönəldilmiş satira ilə yanaşı şairin həmin məsələyə dair öz münasibəti də bildirilir. Məlumdurki, hər hansı bir satirik sənətkar müəyyən hədəfi tənqid edərkən,yaxud inkar edərkən əvəzində mütləq nəyi isə təsdiq edir,hansısa ideala arxalanır.Bu bütün böyük satiriklərdə belədir. Abbas Səhhət satirasında isə müsbət idealın bilavasitə tərənnü-münə geniş yer verilir. Şairin ictimai bərabərsizliyə, impelializmə, zorakılığa, zülmə, cəhalətə qarşı çevrilmiş satirası,tənqidi bu mənfiliklərin əks tərəfində dayanan müsbət idealın məqsədi aşkar təbliği və tərənnümü ilə birləşir. Bu cəhət də A.Səhhətin romantik metodu öz təsirini göstərir, onun realizmini romantikləşdirir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Səhhət A. 2 cildə, I cild. Bakı: Azərnəşr, 1975.
2. Talıbzadə K. Abbas Səhhət. Bakı: Gənclik,1986.
- 3.M.Arif və C.Xəndan. Abbas Səhhət. Bakı: 1948, s.85-88.
4. Talıbzadə K. Abbas Səhhətin naməlum satiraları “Azərbaycan”, 1974, № 12, s.60-68.
- 5.Məmmədova Ş. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası, 4 cildə, I-III c. Bakı: 2018-2019.